

jednu nebo jen několik spřízněných živností, tím silnější jest v nich opět rozpor mezi interesy individuálními, tím větší jest teritoriální jejich obvod a složitější jejich správa;

c) organizace společenstevní jako druhy cechovní (a nyní kartelová) udržuje někdy na povrchu v neprospěch celku živly méně zdatné, které by bez této podpory nebyly života schopny a pokrok výroby spíše zdržují; konečně

d) právě nejlepší živnostníci soustřeďují svoji pozornost a pracovní energii na vlastní závod a vzdalují se namnoze činnosti společenstevní, ze spojení se soudruhy inteligencí i kapitálem méně zdatnými prospěchu sobě neočekávajícíce.

V. Konečně požadovalo živnostnictvo ochranu obmezením nebo zákazem podomního obchodu, obchodního cestovatelství, výprodejů a splátkových obchodů, bazarů a konsumních spolků, vojenských dílen a živnostenské práce v trestnicích, vydání zákona o nekale soutěži a pod., žádalo též úlevy daňové pro sebe a větší zdanění obchodních velkobazarů, změnu řádu konkursního a exekučního (odstranění úlev exekučních) a zavedení pojištění starobního a invalidního. Zákonodárství hledí, pokud to lze vůbec srovnati s jinými dotčenými interesy, hověti zde postupně steskům živnostnictva.

§ 23. Veřejná péče o povznesení průmyslové výroby.

I. Druhým směrem živnostenské politiky je t. zv. zvelebování živností (průmyslu), t. j. všeliká opatření živnostenské politiky, která směřují k povznášení průmyslové výroby péčí veřejnou, aniž se při tom mění svobodnoživnostenský podklad všeho zřízení živnostenského.

Tato péče veřejné správy může se vztahovati buď na drobnou výrobu průmyslovou nebo na velkopřmysl.

Státy průmyslově pokročilejší pěstují velkopřmysl většinou jen nepřímou, odklízějící jeho překážky a ponechávající volný rozmach kapitálu a podnikavosti. Patří sem celní ochrana, vhodně smlouvy obchodní, podněcování vývozu restitucemi daňovými a celními, zušlechťovacím řízením, levnými tarify a prémii vývozními, jistý zřetel při veřejných dodávkách, vybudování vodních sil a elektrických vedení, stavba dobrých silnic a lokálních drah i telefonních sítí, podpora odborného školství, výzkumné (pokusné) ústavy a pod.

Ve státech převahou agrárních a průmyslově dosud opozdilých shledáváme však podporování velkoprámyslové výroby i v nové době jako jakési druhé vydání merkantilismu očištěného jen od mylných theoretických jeho předpokladů, řadou nejméně opatření:

bezplatné poskytování pozemků státem nebo obcemi;

bezcelný dovoz všeho zařízení, surovin a pomocných látek, pokud je nový průmysl musí bráti z ciziny;

tarifní výhody při dopravě stavebních materiálů, strojů, surovin atd. po drahách státních nebo státem garantovaných;

přednost při dodávkách státních neb i veřejných i při oněch soukromých, na něž stát vykonává vliv dozorem, subvencemi nebo dodávkami (býv. Rakouský Lloyd);

osvobození od daní, poplatků a komunálních přirážek;

výrobní premie i přímé státní subvence nebo garancie úrokové.

Politiku takovou — oprávněnou, jen pokud by určitá slibná výrobní odvětví bez této podpory vůbec nemohla vzniknouti nebo se náležitě rozvinouti a pokud se podporou jejich na útraty celku sleduje alespoň nepřímou i prospěch obecný, vůbec pak jen jako opatření dočasné (přechodné) — provozují velmi důrazně Uhry, Bulharsko, Rumunsko, některé státy americké, Japan a j.

V Rakousku vládní osnovy zákonů na podporu průmyslu z let 1900 a 1901 setkaly se s odporem v samých kruzích průmyslových a nedošly vůbec parlamentního projednání.

Nařízením minist. z 3. dubna 1909 ř. z. č. 61 upraveno v Rakousku po prvé z a d á v á n í d o d á v e k a p r a c í s t á t n í c h nebo ústavů, podniků a fondů státem spravovaných (kromě dodávek vojenských, dodávek podniků zemědělských a lesnických nebo restauračních prací uměleckých). Úřadům nařízeno (vedle pečlivého zřetele k zájmům pokladny státní) hleděti povinně k podpoře tuzemských odvětví výdělkových. Dodávky a práce vyhrazeny tu vůbec uchazečům v tuzemsku usedlým, do ciziny se směly zadati jen, nelze-li je doma provésti v nezbytně potřebné době a jakosti, nebo žádají-li tuzemští dodavatelé nepoměrně vysoké ceny; výrobcům uloženo při provádění prací užívati zpravidla tuzemských dělníků i tuzemského materiálu. Nařízen rychlejší postup při přejímání prací, vyřizování účtů a poukazování výplat. Povolení k zaměstnávání cizozemského dělnictva při provádění státních prací se mělo odepřítí zvláště tam, kde se přes dostatečnou nabídku způsobilých dělníků tuzem-

ských měli cizinci přibíratí jen pro nižší mzdy nebo jinak nepříznivější podmínky pracovní.

III. V čsl. republice vydán byl nový z a d á v a c í ř á d s t á t n í c h d o d á v e k a p r a c í v l á d. n a ř. z e 17. p r o s i n c e 1920 č. 667 sb. z. a n., jehož hlavní zásady jsou:

1. Řád tento neplatí pro dodávky vyhrazené drobným živnostníkům, pro dodávky a práce prováděné pro účely vojenské nebo ve vlastní režii některým odvětvím státní správy pro potřebu státní, ani pro umělecké zakázky a opravy kromě stavebních.

2. Zásadně zadávají se státní dodávky a práce s o u t ě ž í v e ř e j n o u, toliko v případech v zákoně vypočtených soutěží obmezenou, t. j. s vyloučením veřejnosti, nebo z volné ruky (s vyloučením soutěže).

3. Jakékoliv jednání zadávacího úřadu s uchazeči o předmětu rozepsání a zvl. o cenách jest od podání nabídky až k rozhodnutí úřadu o nabídce zakázáno.

4. Při větších dodávkách přibere zadávací úřad k dobrozdání o d b o r n o u k o m i s i, do níž mohou příslušné korporace (obchodní nebo inženýrská komora, společenstvo a pod.) vyslati nestranného důvěrníka.

5. Zadání není více vázáno nejnižší nabídkou, nýbrž ze tří nejnižších budiž přijata zpravidla ona, již dlužno v uvážení veškerých okolností pokládati za nejpříznivější.

6. Při volbě nabídky budiž dána co možná p ř e d n o s t d r o b n ý m ž i v n o s t n í k ů m a t ě m, kdož sami dotyčné práce a dodávky provádějí, před generálními podnikateli, dále živnostníkům místním a okolním, hledíc zvl. též ke stupni zaměstnanosti toho kterého podniku.

7. Přednost t u z e m s k ý c h podnikatelů před cizozemskými není zaručena (kromě ustanovení pod čís. 6), podnikatelé jsou však povinni používatí k dodávkám a pracím výhradně hmot a výrobků domácího původu a zaměstnávatí domácí a za přibližně stejných podmínek v první řadě místní dělníky a zřízence (zvl. i válečné poškozené), a dělníky z ciziny jen je-li prokázán nedostatek způsobilých sil domácích.

8. Zadávací řád bedlivě dbá i zřetelů s o c i á l n í c h. Podnikateli státních dodávek budiž uloženo dbáti zákonných předpisů o ochraně dělníků po stránce právní, zdravotní a bezpečnostní i předpisů o pojištění proti nemoci a úrazu a dodržovati v námezdním po-

měru příslušné kolektivní smlouvy, úřad má v obou těchto směrech právo kontroly a nabídky uchazečů, kteří prokázatelně v posledních třech letech opětovně hrubě porušili zákonná nebo smluvní ustanovení na ochranu či o pojištění dělníků a zřízenců nebo neplatili smluvených nebo v místě obvyklých mezd a platů, jsou ze soutěže předem vyloučeny.

IV. Od vynalezení parního stroje nebylo pro pohon pracovních strojů učiněno důležitějšího vynálezu než upotřebením energie elektrické. Základní pokroky elektrotechniky — konstrukce elektr. dynama (1867), vynalezení elektrické žárovky (1881) a převodu elektrické síly (1891) — způsobily mohutný převrat v poměrech výrobních a životních. Ve výrobě průmyslové zjednaly pracovnímu procesu elektrickému nespornou převahu

dalekosáhlá přenositelnost elektrické energie v prostoru i času a tím umožněná decentralisace její,

emancipace průmyslových závodů od vázanosti na určitá stanoviště,

možnost štěpení elektrické energie v nejmenší i jejího slučování v největší motorická kvanta a výkony pracovní,

snadné umísťování, připojování a regulování i stálá pohotovost elektromotorů a možnost racionelního využití síly přebytečné,

odstranění hygienických závad a provozních nebezpečností a

z toho všeho plynoucí hospodárnost provozu. Elektrický pohon pro tyto výhody silně se rozšířil v hornictví a hutnictví, v přístavech a překladištích, v průmyslu strojnickém, keramickém, textilním, v papírnictví, v dopravnictví a j., nejnověji v elektrochemii a elektrometalurgii, ve vázání atmosférického dusíku pro účely vojenské, výrobu strojených hnojiv. V četných drobných živnostech (kovových, dřevařských) je elektromotor levnou a ideální mechanickou hybnou silou jejich záchranu usnadňující.

Obtíže působí poměrně drahé vyvozování její, pokud se neděje vodní silou nebo uhlím přímo na dolech a zvl. méněcennými jeho druhy k transportu se nehodícími. Zejména pro státy nemající dost zásob uhelných (Italie, Švýcarsko) je zužitkování vodních sil («bílého uhlí») k výrobě elektřiny nezbytným předpokladem průmyslové soutěže mezinárodní a i v ostatních zemích nutí k těmto vyčerpálost ložisek a drahota těžby uhelné.

Velkolepým a v Evropě ojedinělým způsobem využila vodních sil Alp i Apenin Itálie, země skoro bez uhlí. Veliké akciové společnosti rozvádějí proud velmi vysokým napětím a prodávají ve velkém obcím nebo zvláštním společenstvem na prodej energie v drobném, průmyslové závody mívají vlastní velké vodní síly vzdálené mnoho km v horách, Milán, Řím, Janov a italská Riviera i Nizza, Turín, Benátky, valný díl Lombardska, nověji i jižní Itálie a Sicílie (sfrové doly) jsou zásobovány elektrárnami až na 160 km vzdálenými.

Velké vodní elektrárny má i Švýcarsko a Švédsko, v Německu byly již před válkou zásobeny elektřinou 44 miliony obyvatelstva a nyní projektují a částečně již se provádějí obrovské elektrizační podniky na zužitkování vodních sil jezera walchenského (Bayernwerk) a na horním Lechu, na Mohanu, Rýně atd.

Anglie má většinou elektrárny parní, za to Americká Unie využívá motoricky velkolepých vodopádů niagarských a j.

III. Proto státy v nejnovější době usilují zákonodárnými opatřeními i finanční podporou využítovati daných vodních sil k provedení soustavné elektrisace a upravovati právní poměry z elektrických vedení přes cizí pozemky nebo komunikace a j. vznikající (Itálie, Švýcarsko, Francie, Anglie, Švédsko a Norsko, Belgie a Holandsko a j.) se zřejmou tendencí po veřejném (státním, kantonálním, zemském, obecním) monopolu proudovém (Norsko, Švédsko, Švýcarsko, Německo). V býv. Rakousku podala vláda po řadě legislativních pokusů (již od r. 1894) v posledním zasedání posl. sněmovny r. 1918 zevrubnou předlohu zákona o elektrickém hospodářství, dle níž a dle německorakouské osnovy zpracován v podstatě i náš zákon o státní podpoře při zahájení soustavné elektrisace ze dne 22. července 1919 č. 438 sb. z. a n., k němuž vydáno již několik prováděcích nařízení (vl. nař. z 25. října 1920 č. 612 sb. z. a n. a j.).

Podstatný obsah našeho elektrárenského zákona jest:

1. Soustavná elektrisace v státě čsl. má za účel co nejdokonalější využitkování všech přírodních zdrojů energie a hospodárné její rozvedení ve všeobecném zájmu (dosavadní elektrisace dály se bez programu a nesoustavně s různostmi ve volbě systémů, rozvodů i druhů proudů — stejnoměrného či střídavého, — takže jedna elektrárna nemohla v případě potřeby pracovati s druhou).

2. Na tuto elektrisaci povolil stát na léta 1919—1928 částku 75 mil. K (v r. 1919 z toho 8 mil. K), jichž použije na vybudování

vodních elektráren a na účast státu při elektrických podnicích tvořících podstatnou součást soustavné elektrisace státu, v nichž zastoupeny budou země nebo místní samosprávné korporace, které buď samy nebo s dosavadními elektrárenskými družstvy nebo svazy převezmou spolu se státem alespoň 60% základního kapitálu podniku a zajistí si trvale rozhodující vliv na jeho správu (§ 1—3 zák.).

3. Zákonem tvoří se pojem všeužitečných podniků elektrických, za něž mohou býti prohlášeny podniky pro výrobu nebo dodávku energie elektrické náležející státu nebo veřejným korporacím nebo společnostem smíšeným se 60%ní většinou veřejných korporací aneb konečně družstvům za zvláštních podmínek nařízením stanovených, slouží-li všechny tyto podniky soustavné elektrisaci.

4. Těmto všeužitečným podnikům elektrickým dostává se výhod finančních — práva vydávati dílčí dlužní úpisy a sprostění od zdanění částek sloužících ke zúrokování půjček hypotekárních nebo půjček na prioritní obligace a pod. uzavřených — a výhod právních.

5. Tyto právní výhody tvoří nejpodstatnější část zákona. Jsou to právo na bezplatné užívání železničních, silničních, cestních, vodních a vodocestných pozemků státu nebo j. korporací veřejných nebo soukromých společností pro elektrická vedení průchodní nebo pro vedení k účelům státním nebo veřejné dopravy, právo užívati i jiných veřejných a soukromých pozemků za náhradu a právo vyvlastnění nemovitosti neb právo či nárok zříditi služebnosti.

6. Všeužitečným podnikům elektrickým dovoluje se v těchto mezích zřizovati a udržovati elektrická vedení, stanice spojovací a transformační a v nezbytně nutném rozsahu i oklešťovati překážející stromoví — vše arci se šetřením krás přírodních a krajinných, historických památek a uměleckých staveb.

7. Zákon podrobně upravuje křižování vedení, vykonávání užívacích práv na soukromých a veřejných pozemcích, stanovení odškodného za vyvlastnění neb užívání, způsob, jak mají býti schvalovány všeužitečné elektrické podniky a jak má býti prováděno příslušné řízení.

8. Velmi včasným jest právo ministerstva veřejných prací donutiti majitele elektrického díla k plněnímu jeho využití ve prospěch celku.

9. Konečně se upravuje zřízení elektrárenského poradního sboru, ze zástupců samosprávných sborů, vědy, zeměděl-

ství a průmyslu, elektrických podniků i jejich úřednictva a dělnictva a odběratelů elektrické energie.

V. Vedle vnějších prostředků k povznesení průmyslu, průmysl sám hledí zvýšiti svoji výkonnost a soutěživost i prosperitu pokrokem ve své struktuře vnitřní. Ve vnitřní organisaci průmyslových závodů uplatňuje se od prvního desetiletí 20. stol. snaha po t. zv. vědeckém vedení závodů (scientific management, shop management), která došla nejvýznačnějšího dosud výrazu v pracovním a mzdovém systému Taylorově.

Myšlenkový chod byl zde asi tento: Dosud byla veškerá energie, vynalézavost, vytrvalost a kapitál soustředěna pouze na zdokonalení strojů a nástrojů, ale řízení dílen a závodů pokládáno až do nejnovější doby za věc praktické zkušenosti. Teprv když v prvním směru nastala v světě jistá rovnováha, obrácena pozornost na zvýšení pracovní výkonnosti lidské. Bücher ukázal (Arbeit und Rhythmus), jak působila již od počátku kultury na pracovní zdatnost lidí hudba a zpěv. Kraepelin, Ostwald, Goldscheida j. vědecky zabývali se psychologii práce a řízení závodů stalo se předmětem zvláštní nauky o provozu továrním (Fabrikbetriebslehre, économie industrielle), přednášené dnes na technikách a ve Francii na př. i na škole montanistické. Tovární ředitel F. W. Taylor (zprvu dělník, pak mistr, dílovedoucí, inženýr, vrchní ředitel, zemřel r. 1915 ve Filadelfii) po mnohaletých pokusech vyřešil problém, jak v určitých odvětvích vědeckým řízením práce zjednodušiti a zkrátiti výkony pracovní na nejnutnější a nejehospodárnější míru, uspořiti na materiálu i pomocných látkách a lépe využiti sil strojových i pracovních, zvýšením výtěžku produkce zmenšiti náklady výrobní i při zvýšených mzdách a výdělcích dělnictva a zlepšením hospodářského postavení i spokojenosti dělnictva snížiti počet stávek a výluk. Po technické stránce jsou pro scientific management (taylorism) významny:

1. Každý pracovní výkon se rozloží v dílčí procesy, z nichž každý se analyzuje, studuje a měří co do doby svého trvání i co do počtu a povahy hmatů při něm použitých, veškeré zbytečné pohyby se (dle potřeby zavedením příznivějšího nářadí) odstraní a na podkladě těchto časových studií a hmatových pokusů určí se pracovní postup, při kterém se každý pracovní výkon s nejmenší spotřebou času a energie nejúčelněji provésti dá. Zároveň se každému dělníkovi uloží denní výkon s přípovědí značně vyšší

mzdy, než byla dosavadní, zato však se při zmenšeném výkonu odstupňuje mzda soustavně nižšími částkami, takže dělník je pak stížen dvojitou ztrátou: nižším počtem kusů a nižší jednotkovou sazbou mzdy. Tím se docílí zároveň pro každou práci pečlivého výběru nejzpůsobilějších pracovníků. Veškeré produkty, nástroje i pracovní podmínky jsou arci znormalisovány, všechna práce kontrolována, pracovní program pro celý závod i pro každého dělníka zvláštní kanceláří (planning department) sestaven a dělnictvo v předepsaném postupu pracovním vycvičeno.

Taylorův systém zaváděn byl zvl. v Americe v strojárnách, sklárnách, dolech, ocelárnách, v arsenálech, u železnic, stavebních prací a m. j., dílem s překvapujícími úspěchy hospodářskými. Setkal se arci místy s odporem dělnictva, které shledávalo, že zisky podnikatelů stoupají při něm značněji než výdělky dělnictva. S druhé strany pokládá se taylorism za jediný prostředek, jak udržetli nebo docíliti vysoké mzdy při nezvýšených nebo snížených cenách produktů.

§ 24. Positivní veřejná péče o povznesení drobných živností.

Větší měrou než podporování továrního velkoprůmyslu správou veřejnou provádí se v některých státech positivní péče veřejné správy o drobné živnosti jakožto součást politiky středostavovské, t. j. zákonodárných i správních opatření směřujících k zachování samostatných středních vrstev výrobních (živnostnictva i rolnictva) a obchodních. Tato t. zv. podpůrná, zvelebovací akce živnostenská má za účel udržetli nebo zvýšiti soutěživost řemeslnické výroby v zápase s velkovýrobou a může se díti péčí o lepší technické, komerční i všeobecné vzdělání řemeslníků, podporováním ruchu družstevního, přímou hmotnou podporou výroby a odbytu a organizací úvěru maloživnostenského.

V jednom ze svých nejúčinnějších odvětví, vzdělavacím, byla myšlenka zvelebování živností jasně vytýčena již v l. 1630. filosofem Descartesem, který navrhoval zříditi v Collége royal a v j. místech obecnstvu přístupných velké síně pro řemeslníky jednotlivých oborů s připojenými kabinety (sbírkami všech potřebných nástrojů, v nichž by mistři nebo učitelé, znalí též matematiky a fysiky, vyučovali, odborné zprávy podávali, nové objevy řemeslné činili atd.